

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Унутрашња моралност права као исходиште
правног система
(мастер рад)

Ментор
Проф. др Марко Трајковић

Студент
Дарко Трајковић
Број индекса: М 031/22-0

Ниш, 2023. године

САДРЖАЈ

I. УВОД	3
II ПОЈАМ ПРАВА.....	4
III ПОЈАМ МОРАЛА.....	5
IV МОРАЛНА И ПРАВНА ОБАВЕЗА	8
V АНТИНОМИЈЕ У ОДНОСУ ПРАВА И МОРАЛА	9
VI. СВРХА ПРАВА ПРЕМА ГУСТАВУ РАДБРУХУ	12
VII ЛОН ФУЛЕР И ЗАХТЕВ ЗА УНУТРАШЊОМ МОРАЛНОШЋУ ПРАВА	19
VIII ДРУШТВЕНО-ПРАВНЕ ВРЕДНОСТИ КОЈЕ ПРАВО ШТИТИ	24
8.1 Друштвено правна вредност- правда	26
8.2 Друштвено правна вредност-слобода	28
8.3 Друштвено правна вредност -истина	29
8.4 Друштвено правна вредност- људско достојанство	30
8.5 Друштвено правна вредност- правна сигурност	31
8.6 Друштвено правна вредност-једнакост.....	32
8.7 Друштвено правна вредност-ред	33
8.8 Друштвено правна вредност- мир	34
8.9 Друштвено правна вредност- солидарност.....	35
8.10 Друштвено правна вредност-целисходност и делотворност	36
IX АУТОНОМИЈА ВОЉЕ КАО НАЈВАЖНИЈИ ПРИНЦИП МОРАЛА	37
X ЗАКЉУЧАК.....	39
XI ПОПИС КОРИШЋЕНЕ ЛИТЕРАТУРЕ	42
XII ПОПИС ОСТАЛЕ ИСТРАЖИВАЧКЕ ГРАЂЕ	43
XIII САЖЕТАК И КЉУЧНЕ РЕЧИ	44
XIV АВСТРАСТ.....	45
XV БИОГРАФИЈА.....	46

I. УВОД

Појам моралности представља свакако термин који повезан са етиком, односно етика и морал представљају једну јаку заједничку основу, а самим тим, оно што представља заједнички резултат моралног и етичког, јесте правна држава. Термин „правна држава“ представља и најважнији правни концепт, јер управо устав и закони представљају гаранцију за очување људских права а да би се то остварило потребно је и поштовање закона и устава од стране људи, јер кршењем самих закона од стране самих људи свакако долази до једног нарушавања правног система.

Управо то што у човеку постоји да разлучи шта је добро а шта не, као и та способност моралног расуђивања приликом чињења или нечињења представља један унутрашњи процес у самом човеку који је од велике важности, јер управо резултат његовог деловања може позитиван или негативан како за само друштво тако и самог човека. Та блиска веза између права и морала је нешто што је одавнина утврђено и нешто што је нужно да би се заштита како моралне и правне вредности тако и самим тим и људска права.

Један од основних постулата теорије природног права према Херберту Харту јесте „да је опште уверење да између права и морала постоји веза која је у извесном смислу нужна“.¹ По речима Св. Августина: „Државе су без правде само пљачкашке банде, али велике“.² Када говоримо о вези права и морала, неизоставно је питање и правде и морала, одн. самим тим и дефинисање самог појма права и правде.

Управо све ово напред наведено, указује на то да је морал битан елемент свих друштвених вредности из разлога јер представља у принципу почетну основу неког делања, а то делање повлачи за собом низ последица које могу бити у зависности од самог делања позитивне и негативне. Тако можемо рећи да очувањем друштвених вредности у једном друштву, ми чувамо правни поредак а самим тим резултат ће бити и савеснији појединац, као и друштво које ће се старати пре свега о поштовању свих закона и правних аката, као и о моралности свог делања, јер та унутрашња моралност је основа свега, обзиром да се сваки акт делања појединца одражава на другог појединца па самим тим и на друштво. Због тога треба и нагласити ту уску везу и повезаност права и морала јер су међусобно повезани, а најбитнији резултат је „здрав“

¹ Харт, Х. *Појам Права*. Подгорица, 1994, стр.193 и даље.

² *ibid.*, стр.193 и даље

правни поредак у једној држави и у једном друштву јер само тако може постојати права правна држава.

II ПОЈАМ ПРАВА

Појам права је „културни појам“³ тј. појам једне стварности повезане с вредношћу, једне стварности чији је смисао да служи некој вредности. Право је „она стварност чији је смисао да служи правној вредности, идеји права“.⁴ Појам права је дакле усмерен на „идеју права“, али идеја права ипак не може бити ништа друго него „правда“.⁵ Међутим сама правда може бити „двојака“ и то праведним се може назвати „примена неког закона“ али и „покорвању том закону“.⁶

Свакако право као општа позната чињеница јесте и скуп норми којима се регулиште људско понашање, те уколико дође до кршења наведених норми, у том случају се примењује адекватна санкција. На овај начин у правном систему, право регулиште различите обрасце понашања управо кроз правне норме и на тај начин се и прописују која су понашања кажњива а која не и тако се и чува сам правни систем једне правне државе од свих „лоших понашања“ и ствара се једна јака правна „база“ правних норми и начела.

Правда значи једнакост и тако се може двојако тумачити, односно у административним или бирократским стварима може скраћенице овде им није место може се везивати за добра или за људе, међутим с друге стране она по своме мерилу може бити апсолутна или релативна, једнакост награда равна раду, али кажњавање неколицине сразмерно њиховој кривици. Те две разлике повезују чувено Арсисотелово учење о правди. Апсолутна једнакост између добара, нпр. између рада и награде, штете и накнаде код њега се зове комутативна правда. Док, једнакост у поступању са различитим лицима, рецимо опорезивање сразмерно имућности, награђивање и кажњавање према заслуги и кривици то је суштина дистрибутивне правде. Комутативна правда захтева најмање два лица, док дистрибутивна правда захтева најмање три лица.⁷

³ Радбрух, Г. *Филозофија права*. Београд, 1973, стр.44 и даље.

⁴ *ibid.*,

⁵ *ibid.*,стр.46.

⁶ *Ibid.*,

⁷ Видети детаљније у Аристотел *Никомахова етика*

Према Имануелу Канту „морални закон има своју аутентичност и чистоту, те се моралном закону покоравамо због његове унутрашње вредности“.⁸ а „само право се састоји од императива којима се човек покорав“.⁹ Он даље дефинише право као „скуп услова под којим се хтење једног субјекта према општем закону слободе усклађује са хтењем другог субјекта“.¹⁰ Тако обзиром на ову дефиницију право , према њему тај категорички императив по којем се мора живети је: „Делај само према оној максими за коју у исто време можеш желети да она постане један општи закон“.¹¹

Генерално се може рећи да је „право у суштини настало као друштвена потреба, док је средство за остварење права државни апарат“.¹²

III ПОЈАМ МОРАЛА

Сама правда у суштини јесте један сегмент морала и она се не односи на индивидуално понашање људи, већ на начин како се поступа према „класама људи“¹³ Када се говори о односу моралне и правне обавезе потребно је одредити принципе, норме и стандарде које се односе на само понашање појединаца а које понашање свакако улази у оквир самог појма морала као и потребно је и одредити тј. дефинисати понашање као морално обавезујуће. Према Херберту Харту постоје две међусобне повезане тешкоће. Прво, што сам појам „морал“ носи у себи доста нејасности из разлога што према схватању колективне свести људи , поједине норме јесу моралне, док друге нису. Друго, кад и постоји сагласност по овом питању а саме неке норме се прихватају као моралне, ту још увек може бити проблематике и то у филозофском приступу када се говори о самом статусу или се мисли на преостали део сазнања или на само искуство.¹⁴

Постоје четири битна својства морала а то су: важност, немогућност свесне промене, волунтаристички карактер моралних прекршаја и форма моралног притиска. Када говоримо о важности као својству морала треба напоменути да је од изузетне важности да се морална норма очува и поред жртвовања „ личног интереса“ а сама

⁸ Трајковић, М., *Увод у право*, Ниш, 2002, стр. 165 и даље.

⁹ *ibid.*,

¹⁰ *ibid.*,

¹¹ *ibid.*,

¹² Трајковић, М., *op.cit.*, стр. 196.

¹³ Харт, Х., *op. cit.*, стр.206 и даље.

¹⁴ *ibid.*, стр.207 и даље.

морална норма и стандарди са држани су формама „социјалног притиска“ из разлога како би се одређени морални стандарди преносили на све чланове друштва, јер уколико не би биле прихваћени одређени морални стандарди то би довело до великих негативних промена у живу појединца и самим тим до нарушавања неких нормалних моралних начела. Неодвојиво питање поред дефинисање самог појма морала јесте и дефинисање етике. Опште позната је чињеница да је етика грана филозофије која се бави разлучивањем које понашање је добро, а које није. Прави се јасна разлика између добра и зла, као и шта је то право а шта погрешно.

Са филозофског аспекта посматрано, главни приказ етичког становишта јесте тај да „разум игра важну улогу у етичким одлукама“, међутим ово није једино становиште у теорији.¹⁵

Треба свакако пре него што се осврнемо на различита становишта која постоје у теорији а која се односе на дефинисање самог појма етике, поћи од етичких стандарда који за неке људе важе а за неке не. Наиме, ако се узме етички стандард да није лепо, лагати, варати, красти, онда свакако можемо констатовати да човек који поштује ова начела живи по етичким стандардима и да су самим тим тај човек живи по „исправним етичким стандардима“, за разлику од оног ко не поштује начела етике и не живи самим тим по етичким стандардима. Али у теорији постоје схватање да појам „живети“ везан је за начин „одбране нечијег живота“ и самим тим постоје и разлози који оправдавају такав начин живљења. Имајући у виду напред наведено, теорија јасно указује да то што неко чини неке ствари које други сматрају погрешним, то аутоматски не значи да ти људи не живе по етичким стандардима, само уколико су у стању наравно да оправдају своје поступке и учине их оправданим и самим тим такво понашање и такви поступци ће увек бити у домену етичког. Ако ипак ти људи не могу да одбране своје поступке и да наведу разлоге свог деловања, те самим тим ти поступци и то понашање сматраће се неетичко.¹⁶

Многи теоретичари и филозофи су објашњавали шта је етика и на чему она почива, па тако је и Имануел Кант развио чувену формулу о томе да етика почива на „универзалном природном закону“ а његова формула гласи: „Ради само тако да маскима твога деловања може постати универзални закон“.¹⁷

¹⁵ Сингер, П. *Практична етика*, Београд, 2000, стр.9 и даље

¹⁶ *ibid.*, стр.10 и даље

¹⁷ *ibid.*, стр.11 и даље.

Наравно да у теорији постоје многобројни покушаји од стране филозофа и теоретичара да дефинишу једну теорију која ће јасно обухватити све етичке стандарде и која ће јасно указати шта је то што је добро а шта је то што је лоше, али ниједан тај покушај није општеприхваћен. Размишљање у свком човеку које се одвија и моралне поступке које предузима, указују на то да би се етички стандарди свакако остварили у оном тренутку када човек своје „властите интересе не ставља испред интереса других људи“, То морално расуђивање о томе какав ефекат и последицу ће изазвати одређени поступак је врло битан, јер ако се одмах расуђује етички, м такав поступак ће довести свакако до остваривања више интереса а не само властитог. Зато треба „вагати“ са поступком јер је управо суштина у томе, да се приликом моралног „хтења“, моралног расуђивања и моралног поступка направи онај поступак који ће имати позитивне последице за све интересе.¹⁸

Пошто су етички стандарди дефинисани јасно, треба и објаснити шта у ствари није етика као би се направила јасна разлика између тог етичког и неетичког. Свакако треба нагласити да није тачна чињеница да етика као систем је применљив само у теорији док у пракси није на тај начин. По класичном утилитаризму рецимо : „Једна радња је исправна уколико више него нека друга алтернативна радња, производи што више среће за већи број људи којих се она тиче, а рђава је ако то не чини“¹⁹

Етика, такође није нешто што се само везује за религију него она јесте свакако много шири појам иако та веза између религије и етике произилази из чињенице да сама религија прописује и даје оправдање за одређене поступке које предузимамо, па се самим тим на те поступке гледа као на етичке. У теорији се такође наводи чињеница да етика није увек зависна од једног друштва и у прилог томе се наводи пример да ако једно друштво не одобрава рецимо „ропство“ а друго друштво одобрава и наводе разлоге због чега то ропство одобравају, закључак је да и једно и друго друштво саопштавају своје ставове и да су у праву оба ра друштва свако на свој начин и сходно својим убеђењима и правилима која постоје у датом друштву. Основа етика се огледа у том моралном поступању и самим тим се и поставља питање у теорији „Зашто треба да поступамо морално“?²⁰

Нормално је да постоји тај разум и морално расуђивање као рецимо што је исправно да „богати помажу сиромашнима“ према том етичком кодексу и тај разум

¹⁸ *ibid.*,

¹⁹ *ibid.*, стр.3.

²⁰ *ibid.*, стр.6 и даље.

који се изражава кроз то „морално хтење“ је врло битан за само разлучивање етичког од неетичког, јер је у сваком случају шире посматрано најважнији „резултат“ таквог поступања као и последице које произилазе из тог поступања. Сигурно је етички када се правилно поступи и када се поштују етички стандарди и принципи јер држећи се тих принципа долази се и до „етичког резултата“ који је у етици и најважнији. У сваком друштву још одавнина било је потребно ускладити своје потребе са потребама других људи, а да би се то урадило одређена су правила понашања људи која управо доводе до тога да се остварују како властити тако и заједнички интереси, а самим тим да се на тај начин и остваре етички стандарди управо кроз то понашање. Мада треба нагласити да се и сам морал разликује гледајући кроз историју и у зависности о одређеној друштвеној групи.

IV МОРАЛНА И ПРАВНА ОБАВЕЗА

За разлику од моралне норме, правна норма се налази на далеко нижој лествици важности.²¹ Док саме правне норме се могу мењати, укинути, односно старе да се замене новим, код моралних норми не иде баш тако, говори у прилог чињеница да је „морал тамо нешто што треба признати и што није створено слободним избором човековим“²². Сам морал као само традицију не можемо мењати као саме законе, али такође не значи да се уопште и не могу мењати на неки други начин.

Раније се сматрало да се сам морал односи на нешто је „унутрашње“ док се право односи на оно што је „спољашње“ у понашању, али такво схватање није више прихваћено јер су се схватања и сами ставови по овом питању значајно променили. Када неко лице ненамерно уради нешто и на тај начин повреди моралне норме и наравно докаже да је ненамерно повредило моралну норму, исто лице ће бити ослобођено моралне одговорности, али када говоримо од ослобађања од кривичне одговорности, то зависи наравно од тога да ли је одређени прекршај учињен из непажње, предумишљаја или у стању у којем није била присутна физичка или ментална способност. Суштина је да сам „појединац мора на изванредан начин да контролише своје понашање“²³ Наравно сваки правни систем дефинише различито

²¹ Харт, Х., *op. cit.*, стр.213.

²² *ibid.*, стр.215 и даље.

²³ *ibid.*, стр.217 и даље.

казне како за саме прекршаје тако и за кривична дела које појединци или група учине и на тај начин долази до кажњавања истих и да ли је постојао „mens rea“.

Када говоримо о четвртој особини морала, треба напоменути да је сама форма моралног притиска потребна а самим тим и неопходна да би се исти сачувао и она се састоји у томе да се тај притисак огледа у „апеловању на поштовању норма“. Дакле, морални притисак се не врши претњама, засташивањем и казнама у великој мери, већ сталним подсећањем на „морални карактер дела на које се мисли и на моралне захтеве“. Наравно да када су сами апели праћени претњама физичком казном, односно када се одступа на било који начин од тог „моралног кодекса“ то свакако ствара револт како код самог појединца тако и код групе људи, јер је овај начин свакако суровији до самог апеловања.²⁴

V ANTIНОМИЈЕ У ОДНОСУ ПРАВА И МОРАЛА

Основна карактеристика самих правних норми је та, да исте прописују одређено понашање којег се свакако треба придржавати, јер у супрутном, уколико на било који начин дође до кршење наведене норме, односно неког понашања које је у супротности са правилима понашања која се предвиђају том нормом, треба нагласити да у том случају долази до примене санкције у случају повреде наведене норме.

Овде се дакле у конкретном случају прави разлика између „примарне и секундарне норме“. Међутим, примарна и секундарна норма не претходе увек једна другој јер се дешава да наступи само секундарна норма без примарне. Свакако модерни законодавац не каже „Не треба се красти“ и 2. „Ако неко краде, треба да буде кажњен затвором“, него се законодавац усредсређује на то да рецимо уколико дође до кривичног дела крађе или било ког кривичног дела, што претсавља кршење норме, одмах за ту норму законодавац прописује и санкцију. Постоји и норма која „неки принудни акт статуише као санкцију као примарна, а у њој је импликована норма, која уопште није изричито формулисана, као секундарна норма“. Наравно прави се разлика између норми позитивног права и норми позитивног морала и сама та разлика се огледа не само у погледу чињенице што санкције морала „немају карактер принудних аакта“, него се огледа и у томе што се у подручју права, норма која је прописује односно „заповеда“ одређено понашање и норме која за случај поштовања и

²⁴ *ibid.*, стр.219 и даље.

непоштовања наведеног понашања одобрава и не одобрава одређену санкцију, док се у моралном поретку не може рећи да он одређено понашање „једино тиме заповеда“, већ на то понашање везује „специфичне санкције одобравања и неодобравања“. Ако узмемо неко понашање у моралном поретку као пример, то понашање је управо саставни део једне моралне дужности јер унутар моралног поретка неко понашање је „заповеђујућа норма“ и она је примарна увек, док норма која предвиђа, односно одобрава санкцију је секундарна норма. Морални поредак свакако садржи норме које предвиђају санкцију за случај „неодговарајућег“ понашања, али те норме не граде са другим такву везу као што постоји између норми једног правног поретка²⁵

Закључак би био рецимо, ако узмемо за пример Кривични закон РС, исти прописује за свако учињено кривично дело и одређену казну а постоје неколико врста казни као што су: доживотни затвор, казна затвора, новчана казна, рад у јавном интересу и одузимање возачке дозволе“, а које казне се изричу учиниоцу кривичног дела. Путем овог закона штити се правни систем једне државе од свих понашања која доводе до тога да се крши кривична норма, иако је та норма јасно прописала дозвољено од недозвољеног понашања као и санкцију у случају њеног кршења.

Често се дешава да се у оквиру једног правног поретка могу јавити противречности између норми, теорија то решава ставом да ако „неко примењује једну норму у основи он примењује и читав правни поредак“. Ако се пође са становишта да су правне норме и норме морала независне једна од друге, односно одвојене, онда ту се јавља низ противречности које теоријски се могу и прихватити јер се норме права и морала „не додирују“. Разлог због чега правни аналитичари и филозофи имају став да су ове две врсте норме одвојене је тај што када би се њима дао једнак положај, норме морала би изгубиле „своју критичку функцију у односу на право“.²⁶

Проблеми који се јављају када се различито тумаче право и морал јесу на пример: „право на отпор, грађанска непослушност, прекид трудноће, самоубиство итд.“²⁷

Када се говори о право на отпор, често се говорило да такво право „уопште и не може да постоји“. Међутим, када се занемари та „западњачка традиција права на отпор“, поставља се питање „када би се неки отпор против власти“ могао сматрати да је правни, а да није неморални, па самим тим у теорији постоје неколико схватања о

²⁵ Келзен, Х. (2003). *Елементи теорије правних норми*. Подгорица-Београд, стр. 47 и даље.

²⁶ Кауфман, А. (1998). *Право и разумевање права*. Београд-Ваљево, стр. 175 и даље.

²⁷ *ibid.*, стр.179 и даље

томе, као што су рецимо да је право на отпор „право социјалне нужне одбране“ о неке злобне власти и да та власт управо државну власт користи ради задовољења својих интереса а наравно на штету самог народа. Сам отпор против власти по правилу би требало да дође само „супсидијарно“ и то у ситуацији када су сва остала средства исцрљена. При том увек мора бити сачувано и начело „сразмерности“ и никада не сме бити прекршено. Приликом пружања отпора, мора се добро проценити и извршити правилан „увид“ у стање, против кога се и отпор пружа јер само тако може служити као средство које ће задовољити и заштитити интересе људи. По правилу право на отпор треба пружити увек када постоји та шанса за успех, али се при том мора водити рачуна о свим напред наведеним претпоставкама који доводе делотворног деловања отпора на власт. Оно што је закључак за оног који се користио правом на отпор, јерсте да тај „борац“ уколико на било који начин не успе у намери због којег је и користио ово право, био би кажњен најсуровијом казном, а то је да би нажалост платио ту цену коришћења тог права својим животом.²⁸

Средство против „злобне“ власти јесте „право на отпор“, али се поставља питање шта се дешава у ситуацији када се отпор користи као средство у „правној држави“? ²⁹ Како се гледа на лице које зарад стварних интереса „свесно крши закон“ који свакако познаје и разуме и последице које произилазе кршења истог, тај починилац се у теорији зове „починилац из уверења“ и самим тим се не сматра „криминалцем“ јер има другачије убеђење и уверење и самим тим морално је исправан јер заступа своје ставове и уверења.

Али наравно да морално није ако неко свесно крши сваки закон, јер тиме напада и правни систем једне државе и самим тим, не би било оправдано када би сваки човек који сматра да одређени закон је другачији од његовог схватања – нападне, онда би дошло у једном тренутку до тога да „морални живот“ не би ни постојао.³⁰

Насупрот оваквом теоријском закључку и чињеници да су закони такви да су увек једнаки за све, у историји имамо пример донетих расних закона који су управо сушта супротност свему напред наведеном и један од тих је рецимо „Нирнбершки закон“ који је направио дискриминацију међу људима и довео до тога да се повреде загарантована људска права Јеврејима у Немачкој, због тога што је опште позната чињеница да је Хитлерова идеологија управо заснована на „расизму и антисемитизму“.

²⁸ *ibid.*, стр.179 и даље

²⁹ *ibid.*, стр.185 и даље

³⁰ *ibid.*, стр, 190 и даље.

VI. СВРХА ПРАВА ПРЕМА ГУСТАВУ РАДБРУХУ

Поред саме правде која одређује само форму права, треба ипак нагласити да то није довољно у колико желимо да дођемо до праве садржине права, за то је потребна и „сврсисходност“.³¹

Обзиром да се само право сматра „државном вољом“, а држава је већим делом „правна институција“, та два питања која се односе на сврху права и о сврси државе су неодвојима једна од другог. Сама сврха права се одређује по „надемпиријској идеји сврхе“ која је и меродавна за „мерење права“, а главно питање које се поставља када је у питању сама сврха права јесте и то да се одреди вредност која има такав значај која може уз право „одређено и подобно да служи“. ³² Указује се у теорији на постојање „тројства крајњих вредности“: етичке, логичке и естетске вредности, идеала доброга, истинитога и лепога.³³

Та прва етичка вредност обухвата и „све остале апсолутне вредности“: „логичка вредност истинитога, естетска вредност лепога“ и они као циљеви „моралног делања“ улазе у науку о етичким добрима. Сама наука о етичким добрима обухвата етичка добра и етичке обавезе које су међусобно повезане и то јер када се испуни та морална обавеза „рефлексно“ произилази једно „етичко добро“, а са друге стране та етичка добра траже и стварају те „захтеве“ за етичким обавезама. Генерална подела вредности се може извршити на: индивидулане, колективне вредности и вредности дела“. Та индивидуална вредност је „етичка личност“, док етичка врста је таква вредност која може постојати и код колективне вредности уколико наравно оне буду признате. Док вредности дела траже све супротно од онога што захтевају индивидуалне вредности и то уместо „својство личности тражи се својство ствари“.³⁴

Поставља се питање у теорији која од ове три вредности ће имати предност у редоследу вредности постоје три схвата и то: индивидуалистичко, неиндивидуалистичко и трансперсонално схватање.³⁵

За индивидуалистичко схватање, „вредности самих дела и вредности колективитета служе вредностима личности“.³⁶

³¹ Радбрух, Г., *op.cit.*, стр. 70

³² *ibid.*, стр. 71 и даље

³³ *ibid.*, стр. 71 и даље

³⁴ *ibid.*, стр. 72 и даље

³⁵ *ibid.*, стр. 73 и даље

³⁶ *Ibid.*,

За наиндивидуалистичко схватање, „вредности саме личности и вредности дела, служе вредностима колективитета, морал и култура служе држави и праву“.³⁷

За трансперсонално схватање „вредности личности и вредности колективитета служе вредностима дела, морал, као и право и држава, служе култури“. А главни циљеви за индивидуалистичко схватање је „слобода“, за неиндивидуалистичко схватање „нација“ и за трансперсонално схватање „култура“.³⁸

Свака од наведених подела управо указује на чињеницу да свака од наведених вредности има тачно одређену улогу у систему вредности, а самим тим без свих напред наведених вредности нема ни самог правног система, јер су управо све ове вредности неодвојиве једне од друге и на тај начин представљају један заједнички „етички, морални и правни“ темељ у једној држави.

Један од покушаја да се одговори на питање шта право јесте дао је и Роско Паунд, и навео да у том смислу можемо да разликујемо дванаест концепција које помажу у разумевању и давању одговора на ово питање. Прво, ствар која се мора истаћи јесте идеја о скупу начела за људско деловање, као што представља „Мојсијев закон“ који представља готов закон који је Бог дао Мојсију у руке и на тај начин му дао сву мудрост. Друго, постоји и идеја права која се остварује тако што се предају стари обичаји а ти обичаји представљају прави пут којим се човек може кретати, јер се право сматрало према овој концепцији као „скуп традиционални скуп наредби којима се тај обичај чувао и у којима се изражавао“. Трећа концепција, говори о томе да се право сматрало као идеја мудраца који су већ нашли прави пут, који је пут правичности и пут који је потврдило и само божанство. Четврта и пета концепција, указује да је право филозофски „систем начела“ и сама та начела садрже правила према којима би људи требали да усклађују своје понашање и да поштују наравно та начела јер само то је прави пут ка исправности. Шеста концепција, говори о самој идеји права као „скупу погодби људи у политички организованом друштву“ које ће устварити регулисати све те односе у самом друштву и то тако што ће управо ти људи да се придржавају свих „погодби“. Седмо, опет се говори о праву као да је оно одраз „божанског разума“ и да управо разум указује на оно шта „треба“, за разлику од оног што представља за људе „морање“ јер ту се управо прави та разлика. Осмом концепцијом, право се замишља као „скуп наредби сувереног ауторитета у политички организованом друштву“, а кроз те наредбе се управо указивало како људи треба да се понашају и које понашање је

³⁷ *ibid.*,

³⁸ *ibid.*,

исправно а које није. Девета концепција, сматра да је „право систем начела“ а та начела су у ствари „откривена искуством“ и управо помоћу тих искустава „људска воља може да схвати слободу и да је усагласи са слободом воље других појединаца“ Десето, право се сматра опет као „систем начела“ с тим што су та начела разрађена, усавршена и иста се налазе у правним списима и у судским одлукама, те се на тај начин воља појединца усклађивала са вољом његових сунородника. Једанаеста концепција, сматра да право представља скуп норми које је „наметнула“ владајућа класа другим људима у друштву и да те норме су у ствари сами интереси владајуће класе, те на тај начин долази и до остваривање њихових циљева на штету осталих људи у друштву. Дванаеста идеја о праву је настала као „неужност економских или друштвених закона“ и то имајући у виду све односе који постоје у самом друштву као и чињеницу „шта доноси, а шта не доноси при вршењу правде“. Ова теорија се јавила крајем деветнаестог века.³⁹

Свака ова концепција указује да свако време носи са собом нова правила, прописе и норме које су постојале у датом времену и простору и путем тих норми су и регулисани међусобни људски односи у једном друштву према најбољем уверењу оних од којих су и те норме и донете. Свака концепција је посебна за себе и различита али их краси једна заједничка ствар, а то је покушај да се створи право кроз начела која ће бити обавезна за све људе у једном друштву и да створе уверење код тих људи да су та начела у том тренутка најбоља опција за цело друштво.

О самој вези права и морала треба нагласити да постоје разлози као и чињенице које иду у прилог да су право и морал у уско повезани и да представљају једну целину која се односи на везу која постоји између природних чињеница и садржаја правних моралних норма. С тим у вези, да би се разумела повезаност права и морала треба узети у обзир неколико чињеница као што су: човекова рањивост, приближна једнакост, ограничени алтеуизам, оскудни ресурси, ограничено разумевање и јачина воље.⁴⁰

Када се говори о човековој рањивости треба напоменути да се „захтеви“ права и морала углавном састоје у виду забрана, а када кажемо „забрана“ мисли се пре свега на неке најважније забране које доводе до тога да се „ограничи употреба насиља убиством или наносење телесне повреде“. Свако људско биће је управо нападом на њега рањиво и када би се на који начин учинило да људско биће ни на који начин не

³⁹ Паунд, Р. *Увод у филозофију права*, Подгорица, 1996. стр. 65 и даље.

⁴⁰ Харт., Х., *op. cit.*, стр. 236 и даље.

може бити повређено онда би се изгубила и главна одлика одредбе права и морала: „Не убиј“.⁴¹

Приближна једнакост говори о томе да се људи разлику свакако по својој „физичкој снази, брзини као и по интелектуалној способности“. Међутим и поред свих тих разлика ниједан човек не може бити апсолутно доминантан над свим људима без удруживања са другим људима, јер управо тај човек који је рецимо најдоминантнији по снази, он кад тад мора „заспати“ и управо када спава тај човек губи своју „супериорност“. Та „приближна једнакост“ указује да у сваком систему мора да постоји „узајамно уважавање и компромис“ а управо то чини „основу“ сваке моралне и правне обавезе.⁴²

Ограничени алтруизам показује да људи у себи немају жељу да на било који начин уништавају, али када се говори о опстанку као нешто што је нужно међу људима се може јавити различита жеља и потреба да нашкоде једни другима те када су ти људи спремни да причине штету како себи тако и другима, сам алтруизам је сам по себи ограничен и појављује се периодично, док та агресија која постоји у човеку који је спреман да учини зло односно да причину штету другима када се би контролисала на прави начин била би „погубна за само друштво“.⁴³

Оскудни ресурси јесу свакако човекова потреба за храном, одећом и заклоном, обзиром да ништа од овога нема у неограниченој колични у смислу, да саму храну човек мора произвести, да се одећа мора направити, а што се тиче самог заклона, човек га такође мора направити, те све ови ресурси као и чињенице јасно указују да „неопходност постојања института својине“ и наравно норме које регулишу њену заштиту и такве норме јесу „статичке норме“ јер те норме намећу такве обавезе и околности које људи ни на који начин не могу мењати. За разлику од ових норми постоје „динамичке“ норме које доводе до тога да оне „омогућавају појединцима да стварају обавезе и мењају околности“ у којима ће оне важити. То значи да управо овакве норме дозвољавају да људи размењују добра између себе тј. „промет добара“ као и рецимо подела рада међу људима јесте управо одлика ових норми.⁴⁴

Ограничено разумевање и јачина воље показује јасно да су норме које се односе на „лица, својину и обећања, једноставне“ и људи су спремни у циљу поштовања таквих норми да жртвују своје интересе и то је нешто и што се очекује генерално од

⁴¹ *ibid.*, стр. 236.

⁴² *ibid.*, стр. 237.

⁴³ *ibid.*, стр. 238.

⁴⁴ *ibid.*,

једног уређеног друштва. Насупрот томе, постоје људи који ипак ставе своје интересе испред интереса других, а на штету друштва и такво понашање које је човек покаже у тим ситуацијама када стави као императив свој интерес изнад интересе осталих је често друштвено кажњиво јер доводи до тога да тада човек почини и злочин, због чега се такво понашање мора бити санкционисано, односно мора бити кажњено, јер су санкције управо мотив за „послушност“. Због овакве сталне опасности од екцеса у друштву сам разум тражи „вољну сарадњу у систему принуде“. У принципу у сваком правном систему једне државе постоје санкције које су јасно наглашене за понашања која нису у складу са нормама и која свакако штете друштву те самим тим вежаност санкција у оквиру унутрашњег правног система је „природна нужност“ јер се путем санкција и уређује оно што се сме и оно што се не сме.⁴⁵

Ноторна је чињеница да када се помиње држава, закони, институције, поставља се и питање казни која постоји у кривичном систему једне државе, за оне које се не придржавају закона и прописа. Још од давнина се прави у самој теорији кривичног права разлика између „учења о основу и учења о сврси казне.“⁴⁶

Према Густаву Радбруху саму сврху казне можемо открити ако „саму идеју казне“ развијемо из „идеје права“ и из њене поделе на три дела: „на правду, сврсисходност и правну сигурност“. Правда се појављује у облику „комутативне правде“ и то тумачење се углавном везује за то да би одмеравање казне било могуће извршити према правилима „комутитативне правде“ и када је кривично право било „приватно право“ и сада кад је кривично право „јавно право.“⁴⁷

Теорија сврхе у кривичном праву указује да се базире на „дистрибутивну правду“ и то тако да „праведна казна није она која одговара злочину, него кажњавање једног злочинца у односу на према другом у сразмери на њиховом обостраном кривицом“.⁴⁸

Теорија застрашивања која такође постоји у теорији говори о томе да је сама теорија „средство“ кривичног права којим се он служи, јер путем овог „средства“ прави се јасна сразмера између самог учињеног кривичног дела а саме „казне“ за учињено кривично дело. Ово само јасно указује да обе ове теорије и то „теорија

⁴⁵ *ibid.*, стр. 239 и даље.

⁴⁶ Радбрух, Г., *op.cit.* стр. 205 и даље.

⁴⁷ *ibid.*, стр. 207.

⁴⁸ *ibid.*, стр. 208.

заstraшивања“ и „теорија одмазде“ праве јасну разлику на релацији „кривично делo-учинилац кривично дела“.⁴⁹

Сама веза између права и требала би да буде нужна и постоје неколико тврдњи као што су: моћ и ауторитет, утицај морала на право, интерпретација, критика права, принципи легалитета и правда, правна валидност и опирању праву које иду у прилог томе, односно „испитују“ карактер те везе⁵⁰.

Сама тврдња „моћ и ауторитет“ почива на претпоставци да сваки правни систем мора да „почива на одређеној моралној обавези“ и да је „нужан услов“ постојања принудне власти је између осталог и воља сваког појединца да жели да поштује систем и његове норме. Сама „сила“ и „право“ које је од стране друштва прихваћено као „морално обавезујуће“ не решава проблем у потпуности из разлога што није довољно само применити силу и на тај начин принудити појединца да поштује закон, као и да у случајевима када људи систем „прихватају својом вољом“, морају да сматрају „морално обавезним“ да то чине. Управо верност једном систему се може огледати кроз низ различитих чинилаца као што су: „процена дугорочних интереса, несебичном интересу за друге, несавесно наслеђеном или традиционалном ставу“. Али и поред тога у сваком тренутку се може поставити питање да ли је „морално исправно поступити по ономе што захтева право“?⁵¹

Право има велики утицај на морал и то се свакако огледа не само кроз „законодавство“ већ се огледа и кроз „судски поступак, али закључак је да постоји много начина на које право „одсликава морал“, па и стабилност једног система зависи од морала једног друштва.⁵²

Закони свакако захтевају „интерпретацију“ јер у супротном су непримењиви и немају никакав значај за друштво, а поред самог закона велики утицај имају и судске одлуке у којима је циљ да се оствари правда и исправи учињена неправда, јер та судска одлука представља „избор међу моралним вредностима“, а не представља само примену неког „моралног начела“. За самог судију који доноси судску одлуку можемо рећи да се руководи најважнијим принципа као што су: „непристрасност, неутралност у приступу алтернативама, брига за све на које се предметна одлука односи“.⁵³

⁴⁹ *ibid.*, стр. 209.

⁵⁰ Харт, Х., *op. cit.*, стр. 245.

⁵¹ *ibid.*, стр. 246.

⁵² *ibid.*,

⁵³ *ibid.*, стр. 247.

Да би један правни систем био добар, он мора бити у складу са свим „захтевима правде и морала“, међутим постоје и критике права око тих моралних стандарда у којима „право треба да буде у сагласности са моралом“. Различита питања се постављају у теорији око тих моралних стандарда али је закључак свакако да се требају ти стандарди морају мењати и усаглашавати да би се на крају сачувала сама правда.⁵⁴

До тог минимума правде долази се „кад се путем норме које су јавно саопштене и које сам суд узима у обзир, врши управо притисак односно врши се контрола људског понашања“. Да би се добила адекватна друштвена контрола те норме којима се контрола и успоставља, морају наравно да испуњавају неке услове који би их чинили адекватним и задовољавајућим, а ти услови јесу свакако да норме морају бити „разумљиве и да морају одговорати способности већине људи које треба да их поштују и у већини случајева не смеју бити ретроактивне“. Овакви видови контроле која се успоставља управо путем тих норми, представљају јаку везу између права и морала, по их критичари позитивизма и називају „унутрашњом моралношћу права“.⁵⁵

Постоји наравно међу теоретичарима права они који оспоравају везу између права и морала, али закључак за просто позитивистичко учење је да се „морално неправедне норме могу још увек чинити право и да се самим тим не може, у екстремним ситуацијама, да прикрива избор између једног и другог зла које би могло бити потчињено“.⁵⁶

У вези са овим треба направити и везу између мисли два велика теоретичара као што су Густав Радбрух и Лон Фулер. Управо обојица теже остваривању правде и законитости у правном систему. Тако за Густава Радбруха „идеја права не може ништа бити друго него правда“,⁵⁷ док Лон Фулер указује да би „свако велико одступање од принципа законитости имало за исход нешто што не би представљало лоше право, него нешто што није право“.⁵⁸ Веза између ова два теоретичара по мени је, да се обојица залажу за постојање једнакости која је кључна у сваком друштву, јер без постојања те једнакости долази до нарушавања принципа моралности и етике у једном друштву и самим тим и до веровања у државу и њене одргане, а то води свакако ка једној

⁵⁴ *ibid.*, стр. 248.

⁵⁵ *ibid.*, стр. 249.

⁵⁶ *ibid.*, стр. 255.

⁵⁷ Радбрух, Г., *op.cit.*, стр. 44

⁵⁸ Фулер, Л. *Моралност права*, Подгорица, 1999, стр. 37 и даље.

пропасти целог правног система и друштва у целини. Моралност као појам је оно што је кључ свега, јер без моралности нема ни права а самим тим ни правне државе.

VII ЛОН ФУЛЕР И ЗАХТЕВ ЗА УНУТРАШЊОМ МОРАЛНОШЋУ ПРАВА

Поставља се питање како сам покушај стварања и одржавања једног система правних правила може довести до неуспеха? Управо одговор на ово питање даје *Лон Фулер* и то на осам начина одн. осам јасно изражених путева ка пропасти, путем једне сликовите алегорије – приче о владавини монарха под именом *Rex*, који је за циљ имао установљивање поретка у коме ће важити правна правила које је требало да донесе.⁵⁹

Према овој алегорији, као нови владар, *Rex* је уочио да је потребно из корена променити постојећи правни систем, јер је као што се и у стварности често догађа као нови владар сматрао је да би могао да створи нови свет на рушевинама оног старог који се сматрао застарелим, гломазним, судски поступци били су гломазни, правда је била скупа, судије немарне и корумпиране. Сматрао је да систем треба и може да буде бољи. Зато је решио да сруши страи и на да његовим рушевинама створи нови. Уместо вредности континуитета, одлучио се за дисконтинуитет. Дакле, требало је порушити све и изнова саградити нови систем.

Прва препрека са којом се суочио била је чињеница да није располагао потребним знањима, искуством, вештинама, а можда и талентом, који су му били потребни за писање новог кодекса. Ако узмемо у обзир да је своје активности заснивао на принципу дисконтинуитета, није било речи о транслативном преносу постојећих вредности, знања и искустава. Могао се ослонити дакле само на сопствене снаге. А он их није имао. Његова знања била су оскудна (а каква би и могла бити, када се одлучио на једну овакву револуцију). Зато је себи дао за право да помисли како би друштво на чијем челу се налази могло да функционише и без правила, а он лично могао би бити судија који ће сваки конкретни случај решавати по сопственом нахођењу. Ово је био прва мањкавост његове владавине. Одлучујући овако, без унапред постављених правних правила, *Rex* је преузео неограничену и арбитрерну власт да одлучује о правима својих поданика по сопственом нахођењу. Упркос сопственој тежњи ка правичним решењима, јавио се проблем да је у великом броју случајева одлучивао на потпуно различите начине, није било могуће постићи било какву правну сигурност, а

⁵⁹ *ibid.*, стр. 109.

поданици су почели губити поверење у свог владара. Поред великог броја најразличитијих предмета, нико никада није могао да предвиди на који начин би монарх могао решити било који случај. Поставило се питање пристрасности монарха, а о било каквој правној сигурности и предвидљивости, на начин да су поданици могли да предвиде последице својих поступака, није било ни речи. Уочивши своју *грешку бр. 1*, владару је било јасно да ће нешто морати да мења.⁶⁰

Зато је решио да донесе правне норме као унапред дефинисана општа правна правила која ће се од тренутка доношења примењивати на неодређени број случајева и ситуација које се појаве у будућности. Била је то нека врста „подарених“ правила које је владар даровао свом народу, након што их је самостално, без ичије помоћи смислио и формулисао. Овде није било речи о било каквој подели власти, на законодавну, извршну и судску. Сва овлашћења била су концентрисана у рукама једног човека – владара или вође. Он је смислио и написао општа правила која је требало непосредно да примењује на све своје грађане или поданике. његов апсолутизам ишао је дотле да је сматрао да нема потребе да било кога упознаје са правилима која је сам донео. Било је једино важно да је реч о правилима која ће он као владар непосредно примењивати у свим различитим ситуацијама у будућности. Упркос томе што је владар увек примењивао иста правила на исте или суштински сличне случајеве, грађани и даље ова правила нису знали па нису могли да предвиде последице својих поступака, па нису били у могућности ни да прилагоде своје понашање важећим правилима. Тиме је владар учинио *грешку бр. 2* у изградњи новог система.⁶¹

У покушају да изађе из ове замке у коју је упао, владар је одлучио да на крају сваке године одлучује о споровима који су се јавили међу његовим поданицима који су се јавили током прошле године. На овај начин, владар је могао да иступа са становишта тзв. накнадне памети. Ово представља ретроактивну примену правних правила. Међутим, ни на овај начин право није постало предвидиво за грађане, тако да своје понашање нису могли прилагодити тако да избегну санкцију. Једноставно нису могли знати које је понашање дозвољено и пожељно са становишта владара. Тиме је начинио *грешку бр. 3* у стварању новог правног система⁶².

Стога је владар одлучио да јавно објави законик који садржи општа правна правила која ће се примењивати на неодређени број случајева у будућности. Овим је

⁶⁰ *ibid.*, стр. 38 и даље.

⁶¹ *ibid.*, стр. 38 и даље

⁶² *ibid.*, стр. 39

избегнута ретроактивна примена закона, а замисао владара била је да грађани могу да предвиде последице сопственог понашања. Што је била нормана тежња, да није упао у још једну замку, јер је на нејасан начин формулисао правна правила из састављеног законика, услед чега и даље његови поданици нису били у могућности да са установљеним правилима ускладе своје понашање – што је *грешка бр. 3* у стварању новог правног система.⁶³

На овом законуку сада је радио тим стручњака, чији задатак је био да појасни значење нејасних израза, али без могућности да утиче на његову садржину. Након појашњавања речи и израза, постала је очигледна још једна грешка – само законик је постао контрадиктиран, није представљао конзистентну, непротивречну целину која се састоји од појединачних правних правила, већ су правна правила садржана и њему била међусобно противречна. Поставило се неминовно питање, у случају постојања више противречних правних правила исте правне снаге јер се налазе у истом формалноправном извору, коју конкретно норму применити *грешка бр. 4*. Како поданицима и даље није било јасно које ће се правило применити на конкретни случај, реформа је била нужност.⁶⁴

Нова реформа „очистила“ је законик од заосталих нејасноћа и бројиних контрадикција, али су правила постављена драконски, тако да је примера ради затворском казном од десет година кажњавано кашљање, кијање, штуцање, онесвешћивање у присуству владара. Уколико је раније поданик имао десет дана да се по позиву појави пред владарем, ово време скраћено је на десет секунди. Заправо, пред поданике постављени су захтеви које ови нису били способни да испуне, и објективно нису могли да своје понашање прилагоде новопостављеним правилима. Међу поданицима владара дошло је дофрустрација и незадовољства које је тињало неко време. Први су најхрабрији почели да се буне против стања тескобе и суштински страховладе. Јавили су се различити памфлети и радови које су поданици међусобно делили и размењивали онако „испод руке“. Тако је један цитат постао општепознат, као одговор на драконски строге законе који од поданика захтевају немогуће – „Заповедити што се не може урадити значи не стварати право; то значи разорити право, јер заповест која се не може послушати не служи никаквом циљу осим пометњи, страху и хаосу“. Друштво се нашло на корак од револуције, па је владар уочивши ова снажна превирања, одлучио да удовољи захтевима поданика и да још једном

⁶³ *ibid.*,

⁶⁴ *ibid.*,стр.40

реформише свој законик, чиме би евентуалнон отклонио *грешку бр. 5* у стварању свог новог правног поретка.⁶⁵

Радна група која је радила на изradi новог законика сада је написала правна правила која си била јасна, међусобно усклађена, конзистентна, и од поданика није захтевано ништа што они нису били у могућности да испуне. Међутим, показало се да се услед процеса сталних и бројних реформи једног те истог законика, сада овај нови текст није могао да одговори потребама садашњег, новог времена. Једноставно, живот је отишао далеко испред права и правних правила која су са становишта потреба свакодневице сада већ била застарела и сувише ригидна. Када је нови закон ступио на снагу, био је поплавлjen бројним амандманима. Јавио се памфлет „Мењати закон свакога дана је горе, него уопште немати закона.“ *грешка бр. 6*.⁶⁶

Како је број амандмана као и незадовољство међу поданицима почео да пада, владар је помислио да би најбоље било да расусти све правнике, и поново је сву власт концентрисао у својим рукама, преузевши на себе и овлашћење одлучивања у конкретним ситуацијама – судску власт. Поново је апсолутна власт владара била неограничена. Владар је судио, номинално се позивајући на кодекс који је октроисао, односно подарио народу. Али анализом владаревих одлука, могло се приметити да су се оне само позивале на кодекс, али да истовремено нису представљале стварну примену кодекса. Владар је у својим одлукама ишао изван стварног значења правних правила које је донео *грешка бр. 7*. Тиме је владар поново скренуо у потпуно самовлашће, не покоравајући се чак ни законима које је сам донео. Притом није било прописано постојање жалбене процедуре па није било никога ко би преиспитивао одлуке владара. Осим јавности, којој је постало јасно да ту никаквога реда нема.⁶⁷

У међувремену, владар је умро. На чело државе дошао је његов наследник *Rex II* који је, поучен искуством свог претходника, одлучио да одузме превницима сву власт и да власт преда психијатрима и стручњацима за односе са јавношћу, чиме је сматрао да ће поданике усрећити и без правила.⁶⁸

Овом својом алегоријом Лон Фулер указује на осам основних грешака које је смогу направити у процесу стварања правног система. Он говори о осам путева који воде у пропаст. Први и најочиледнији пут јесте јесте потпуно одсуство правила, тако да сваки случај мора бити решаван *ad hoc*, 2) одсуство промулгације, или доступност

⁶⁵ *ibid.*,

⁶⁶ *ibid.*, стр. 41

⁶⁷ *ibid.*, стр. 41.

⁶⁸ *ibid.*, стр. 42.

правила субјектима који треба да их поштују; 3) злоупотреба ретроактивног законодавства, које не само што по себи не може да усмерава акцију него подрива интегритет правила која су по дејству перспективна, пошто их ставља под претњу ретроспективне промене; 4) неразумљивост самих правила; 5) доношење контрадикторних правила; 6) правила која изискују немогуће од субјеката на које се односе; 7) увођење учесталих промена у правилима тако да субјект не мооже на основу њих да да орјинтише своју акцију и 8) неуспех у подударању између правила онако како су обављена и њихове стварне примене. Неуспех у било ком од напред наведених смерова, доводи до тога да се не може говорити о праву уопште одн. о правном систему. Очигледно је да се на било који начин не може очекивати да човек има моралну обавезу да поштује правно правило које не постоји, или се од њега крије, или је то правило настало тек након његовог деловања или је неразумљиво, или противречно правилу истог система, или заповеда немогуће или се мења сваког минута. Није немогуће да човек поштује правило на које се не базирају они који су дужни да га примењују, али такво поштовање у суштини постаје узалудно. За њега је карактеристична чињеница да увек говори и инсистира на „систему правних правила“. Само постојање правних правила доводи до тога да се људско понашање усклађује са тим правним правилима због тога и она мора да постоје.⁶⁹

У тим стварним системима контроле и усмеравања људског понашања, потпун неуспех у стварању општих правила је редак.⁷⁰ Лон Фулер указује да би свако велико одступање од принципа законитости имало за исход нешто што не би представљало лоше право, него нешто што није право. Такође, наводи да већина теорија или изричито тврди или прећутно претпоставља да се особина која одликује право састоји у употреби принуде или силе, а да се у његовој књизи „Моралност права“ не препознаје. Појам права који је одувек бранио супроставља се дефиницији да се право у радну сврху може дефинисати као: „друштвена норма је правна ако њено неизвршење или кршење редовно прати, као претња или чињеница, примена физичке силе од појединца или групе која поседује друштвено признато право да тако ради“ . То само схватање да овлашћење на употребу физичке силе може да служи за идентификацију права и самим тим да га разликује од других друштвених феномена је уобичајено у савременим текстовима, али по Лон Фулеру такво схватање је причинило огромну штету у погледу јасности схватања о функцијама које врше право. Систем

⁶⁹ *ibid.*, стр.42-,43.

⁷⁰ *ibid.*, стр.49-51.

правних правила може изгубити своју сврху одн. своју ефикасност ако на било који начин себи дозволи да га доведе у питање насиље безакоња. Међутим, нормално је да у систему мора постојати неки механизам који ће подржати право у случају да је то потребно, али то не оправдава да се коришћење или потенцијално коришћење силе, третира као карактеристика која идентификује право.⁷¹

VIII ДРУШТВЕНО-ПРАВНЕ ВРЕДНОСТИ КОЈЕ ПРАВО ШТИТИ

Само право говори о томе да човек има потребу за вредностима „јер право као и вредности одговара човековој вољи и свести, а у случају ваљаног правног поретка то је човек“⁷²

Аксиологија јесте грана филозофије која изучава вредности и њене везе са правом и сама аксиологија подразумева постојање система вредности и то „система друштвених вредности и правних“, јер само право прати човеково делање и оно прати какво је то делање да би могло да примени одговарајуће правне норме, тј. санкције. Управо кроз праћења система вредности и анализом истих долазимо до тих вредности кроз које се највише остварује право. Тако једна од основних друштвених вредности јесте „мир“ а путем права се он и остварује, јер право садржи у себи принуду као средство којим се мир остварује, затим постоји вредност-ред које у друштву ствара одређени „друштвени поредак“. Поред ових вредности ту је правда која је заснована на закону, правичност је такође битна друштвено-правна вредност, истина која је неопходна „за остваривање правде“, слобода је вредност која се остварује путем права, али то право наведену вредност и „ограничава“ и људско достојанство је таква вредност која се не остварује у потпуности путем права⁷³.

Поред наведених друштвено правних вредности постоје и вредности као што су: делотворност или ефикасност које се јављају „као потреба права да буду примењене“. Делотворност је „правна вредност због присутности ентропије у праву“, а правна сигурност је битна јер би без ње настало „бесправље“. Ту је и сигурност која обезбеђује правилну и потпуну примену права, односно доводи до тога да ће „право

⁷¹ *ibid.*, стр. 109.

⁷² Трајковић, М., *op.cit.*, стр. 401 и даље.

⁷³ *ibid.*, стр. 403.

бити примењено. Целисходност одоговара „објективном праву и она не може бити изнад законитости и то када постоји потреба да право буде правично“⁷⁴

Сам појам вредности је у корелацији са појмом права, јер управо право је у ствари вредност и средство за остваривање вредности, јер само право је „стварност“ која је испуњена вредностима али и невредностима⁷⁵. Наравно да вредности не зависе од саме човекове воље јер он те вредности није створио, као што рецимо неће „истина нестати зато што је неки човек лажов“.⁷⁶

У сваком друштвеном и правном систему, вредности људског деловања имају одређени значај и самим тим право управо одређује када треба применити одређену правну норму а када санкцију. Али увек пре примене саме норме или санкције, мора се и дефинисати „вредност самих вредности“ јер наравно да постоје главне вредности које у ствари на прави начин доводе тога да се право оствари у најјачој улози. Једна од главних вредности јесте на пример „мир“ која свакако представља једну од главних и основних друштвених вредности и ту се веза између мира и права огледа у томе што је право најважније средство за остваривање и одржавање мира, јер у крајњем случају долази и до примене принуде како би се успоставио мир, уколико не постоји неки блажи начин за то. Постоје и друге друштвено правне вредности као што су правда, правичност, правноснажност, слобода, људско достојанство као и чисто правне вредности као што су: делотворност и ефикасност.⁷⁷

Сама држава се труди да путем норми и закона штити правне вредности јер само на тај начин и може постојати једна уређена правна држава, јер у супротном се поставља питање, шта је држава без друштвених и правних вредности? Све оне имају велики значај и исте се налазе у једном „затвореном кругу“ који можемо назвати „правни систем“ и у том кругу свака од њих има своју тачну, јасну и прецизну улогу. Човеково деловање унутар тог система право прати у уколико на било који начин дође до кршења било које вредности доћи одмах и до санкције како би се санкционисало такво недопустиво понашање. Опет гледано сами правни системи су целине које су састављене од правних норми које међусобно повезане и зависне једна од друге. Постоје много различитих правних система и наравно да сваки правни систем се разликује један од другог и али између сваког постоје и одређене сличности, ипак састав сваког система управо чине те правне норми.

⁷⁴ *ibid.*, стр. 404.

⁷⁵ *ibid.*, стр. 401.

⁷⁶ *ibid.*, стр. 402.

⁷⁷ *ibid.*, стр. 404.

8.1 Друштвено правна вредност- правда

До саме вредности правде „ не може се доћи рационалним путем, јер правда је поредак различит од позитивног права, и у односу на њега виши, али је правда тек „ једно могућно, али не и нужно својство друштвеног поретка“. ⁷⁸ Поставља се питање да ли је правда субјективна или објективна категорија? Ако се „везује за срећу“ онда се говори да је правда субјективна категорија“, јер не може да постоји такав правни поредак који „јамчи срећу свих“. ⁷⁹ Свакако за сам појам правде везује се и „појам интереса и сукоб интереса“, који ствара ту потребу за правдом, односно овде је реч о том сукобу вредности који је чест у правном поретку. ⁸⁰ Тако је и захтев за „апсолутном правдом ирационалног карактера“ зато што није „једноставно доказати да је праведно само једно, а не и друго решење“, што би закључак био да није могуће „искључити могућност релативног вредносног суда“. ⁸¹

Према Платону, правда представља „врлину, савршенство душе“ ⁸² Код њега се проблем правде стапа са политичким проблемом и то у мери у којој политика представља етичко питање. „Сама држава је према Платоновом мишљењу састављена од три сталежа грађана: владари, ратници који су ту наравно да бране државе и на крају занатлије и сељаци који јој стварају средства за издржавање.“ ⁸³

Према њему „савршену државу“ на првом месту чине „филозофи“ из разлога јер су они образовани и едуковани људи и самим тим умеју да препознају истину. Друга категорија јесу ратници који су ту да бране државу, људи које одликује храброст и снага. Да би се остварила сама правда, потребно је да свако ради свој задатак, односно да спроведе „своју врлину“ и у таком уређеном друштву само може постојати правда. ⁸⁴

Он сматра да у сваком човеку постоје три посебна начела и то: разумно начело, начело нагона и нагон за храном. Када се испуне сва ова начела у потпуности долази до хармоније душе и управо то чини правду. Његова правда у ствари представља „хармоничан однос међу разним деловима једног истог организма, било да је то држава или индивидуа“ а све то посматра кроз три категорије-слоја која чине друштво и кроз

⁷⁸ Келзен, Х., *op.cit.*, стр. 10.

⁷⁹ *ibid.*, стр. 10.

⁸⁰ Трајковић, М., *op.cit.*, стр. 407.

⁸¹ *ibid.*, стр. 408.

⁸² Фасо, Г. *Историје филозофије права.*, Подгорица, 2007, стр.46.

⁸³ *ibid.*,

⁸⁴ *ibid.*,

њихове задатке и улоге које има свака категорија у свом друштву, те само на тај начин може доћи до остваривања правде у једном друштву.⁸⁵

Аристотел је у намери да дефинише сам појам правде и да би указао на све вредности које постоје у самом човеку, као и шта је то „што мора или треба да буде учињено“ најпре, укинуо тај „дуализам онога што јесте и онога што треба“ и његова метафизика тежи у „крајњој линији према Богу који је у исти мах и први узрок и крајњи циљ, наиме апсолутно добро“.⁸⁶

Та почетна тачка таквог Аристотеловог размишљања јесте „појам кретања“ односно та супротност између „покретног или непокретног“.⁸⁷ Он и наглашава да ако се нешто креће или се дешава било каква промена онда мора да постоји то нешто што управо изазива ту кретању и промену. Сама његова метафизика указује на јасну „тежњу ка персификовању свог праначела“, који је представљен као „непокретни покретач и апсолутно добро“. Том праначелу се управо преписујета живот и срећа и делатност, а његова делатност се карактерише као мишљење“. И најважније је што сам Аристотел приликом описивања тог „срећног живота“ говори о њему као о „Богу“.⁸⁸ Све је ово у вези са етиком, јер и Аристотел започињену ту своју „Етику“ исказом да је: „Добро оно чему све тежи“⁸⁹

Са друге стране када се говори о једнакости треба нагласити да увек треба да буде на првом месту рецимо у односу „злочина и казне“ и ту судија треба да у односу учиниоца кривичног дела и оштећеног, путем казне „успостави једнакост као кад би од већег дела дужи пресечене на неједнаке делове одузео онолико за колико је тај део већи од половине и додао га мањем делу“⁹⁰ Све ово напред наведено указује да путем суђења се у ствари утврђује шта је то „праведна против услуга и праведна казна“, односно да за тај извршени злочин од стране учиниоца мора бити изречена и казна која одговара тежини тог злочина и самим тим она мора бити адекватна за учиниоца⁹¹.

Као крајњи закључак наводи се да „начело правде у смислу једнакости, није ништа друго осим логички закон супротности који упућује на примену опште норме позитивног права у појединачним случајевима.“⁹²

⁸⁵ *ibid.*,

⁸⁶ Келзен, Х., *op.cit.*, стр. 132.

⁸⁷ *ibid.*,

⁸⁸ *ibid.*, стр. 133 и даље.

⁸⁹ Видети детаљаније у *Никомахова Етика*, Аристотел, 1094а.

⁹⁰ Келзен, Х., *op.cit.*, стр. 157 и даље.

⁹¹ *ibid.*, стр. 156 и даље.

⁹² *ibid.*, стр. 161 и даље.

8.2 Друштвено правна вредност-слобода

Слобода представља дефинитивно једно од најважнијих моралних вредности јер она представља и могућност једног човека да искаже своју вољу, односно да поступа по сопственој вољи али да при том не трпи било каква ограничења због тога. Наравно то поступање мора бити такво да на било који начин не штети друштву и да није кажњиво. Овде слободу везујемо за делање, а у праву је посебно значајно „институционално делање“. Слобода не сме никако бити критеријум који ће служити за задовољење личног интереса само, већ се мора водити рачуна и о етичким стандардима приликом коришћење те слободе, тј, приликом делања, јер у сваком случају слобода и јесте „етичка категорија“.⁹³

Веома је важно направити разлику између слободе као „вредности“ и слободе као „термина“ јер је слобода „људска претпоставка која се рефлектује у нашим свакодневним односима који су свакако одређени слободом“. Стога је заључак да је наша „људскост одређена слободом“.⁹⁴ Слобода мора да буде увек слободна, не сме бити неограничена осим у људском делању на штету других, али свакако слободна воља је нешто што у основи не може бити под ограничењима, јер у супротном таква воља није више слободна. Још се раније сматрало кроз историју да слобода представља и политичко право грађана која је сано правила разлику између слободног човека и роба.

Закључак је дакле да је слобода једна од најважнијих вредности и да не сме бити ограничена али и да је у уској вези са моралном одговорношћу, јер се управо морална одговорност огледа у делању слободног човека односно приликом исказивање своје слободне воље. Свако је ово и етички критеријум јер морално расуђивање је од битног значаја приликом делања јер на тај начин се спречава да дође настанка било какве штете по другог и за друштво. Човека слобода се и огледа у право избора, али та индивидуална одговорност која постоји код сваког човека је и уређена и законом, јер ако неко поступа на начин тако да исказује своју слободну вољу и тиме дела на погрешан начин тј. рецимо чини кривично дело, онда је ту закон који ће за такво понашање и прописати одговарајућу казну која ће се применити у случају погрешног исказивања слободне воље.

⁹³ Трајковић, М., *op.cit.*, стр.409.

⁹⁴ *ibid.*,

8.3 Друштвено правна вредност -истина

Да би се сазнала истина и да би се утврдило шта је истина потребна су сазнања наравно о истини као и критеријуми кна основу којих ће истина бити утврђена. Није довољно имати сазнања о нечему и одмах на основу тога закључити да је то истина, већ треба даље трагати и утврђивати чињенице које ће довести до истине. На крају сви и трагамо за истином јер у истини је основа свега. Тако рецимо, Николај Хартман је направио разлику између истине и истинитости. Истина је, према његовом схватању, „објективно поклапање мишљења“ са датом стварношћу, односно „с постојећим стањем ствари“.⁹⁵ Тај појам сам по себи нема ту моралну вредност, али истинитост, која означава „поклапање говора са мишљењем“, има моралну вредност.⁹⁶

Истина је наравно увек битна и она је везана за моралност, јер сваки човек треба да говори истину јер од тога и зависи какав је то човек и каква унутрашња моралност преовладава у самом човеку. Али свакако поред унутрашње моралности, треба напоменути и етички значај поступања тог човека. Ако сагледамо истину рецимо кроз историју деловања правосудних органа, треба напоменути да је сигурно раније било доста изречених смртних казни као и других казни а да је материјална истина била погрешно утврђена, а која јесте основ за изрицање казне, па би овакви случајеви требало увек да служе као пример да треба увек истину утврдити на прави начин и да не треба изрећи казну док не буде материјална истина у потпуности утврђена.

Насупрот истини, имамо лагање које је неморално и које руши цео правични концепт поступања како моралног тако и етичког. Имануел Кант је дефинисао две врсте лажи и то : спољашњу и унутрашњу лаж. Спољашњом лажи човек себе чини предметом презира у очима других, а унутрашњом лажи човек чини себе предметом презира у сопственим очима.⁹⁷ Ово у ствари значи да се последице спољашње лажи огледају у томе да се повређује достојанство друге особе и других људи, док се код унутрашње лажи повређује то лично достојанство. У каквој год намери да је та лаж употребљена она је неистина и самим тим је такво поступање човека који говори неистину неморално и неетичко.

⁹⁵ *ibid.*, стр.411.

⁹⁶ *ibid.*,

⁹⁷ Кант, И, К. Бенжамен, Право на лагање, Београд, 2008, стр. 19.

8.4 Друштвено правна вредност- људско достојанство

Према Имануелу Канту „у царству сврха све има или неку цену или неко достојанство“⁹⁸ Он наводи да „оно што има цену, такво је да се на његово место може поставити такође нешто друго као његов еквивалент, а оно што је узвишеније од сваке цене, оно што не допушта еквивалент, достојанство је“.⁹⁹

Блиска веза између достојанства и морала постоји, јер управо моралност и јесте основ да неки човек има достојанства у себи као унутрашњи фактор, који се у спољашњем свету огледа кроз различите обрасце понашања. Међутим живот је комплексан и различите ситуације са којима се човек сусреће, доводе до тога да он прави такве поступке који доводе до тога да ипак човек „пада испод нивоа достојанства“.¹⁰⁰

Неоспорна је чињеница да сваки правни поредак мора да призна људско достојанство као изузетно важну друштвену вредност, а та вредност треба да буде једнака за све људе и сви људи би требали да поседују достојанство, међутим свакако се у друштву прави разлика између људи који имају више достојанства и мање достојанства.

Имануел Кант управо и говори о томе да „ништа нема друге вредности осим оне које му одређује закон“.¹⁰¹ Имајући у виду овакав закључак, он наводи да то законодавство, које у ствари квалификује и одређује колико је значење сваке вредности мора бити „достојанствено“ , а „аутономија свакако јесте основ људског достојанства“.¹⁰²

Имануел Кант сматра, да власт, богаство, част, чак и здравље и човеково задовољство својим положајем, обухваћени именом „срећа“, уливају смелост, а тиме чешће и обест, ако не постоји добра воља која исправља њихов утицај на душевност, па тиме и на целокупан принцип делања, чинећи их „опште-сврховитим“.¹⁰³ Он наводи да ниједан „уман и непристрасан посматрач неће никада осетити допадање приликом посматрања непрекидног благостања некога човека, које не „украшава“ ниједна црта

⁹⁸ Кант, И, *Заснивање метафизике морала*, Београд, 2020, стр. 82 и даље.

⁹⁹ *ibid.*,

¹⁰⁰ Трајковић, М., *op.cit.*, стр.414.

¹⁰¹ Кант, И., *op.cit.*, стр.85.

¹⁰² *ibid.*,

¹⁰³ *ibid.*, стр. 15 и даље.

неке чисте и добре воље¹⁰⁴. Дакле закључак је према Имануелу Канту да „добра воља чини неопходан услов достојности умног бића да буде срећно“¹⁰⁵.

8.5 Друштвено правна вредност- правна сигурност

Када говоримо о овој правној вредности, треба напоменути да је иста дефинисана у чл. 34 Устава Р. Србије и да се односи на казнено право. Иначе, ова правна вредност штити право на „најпотпунији начин“ у том смислу што рецимо у кривично правном смислу гледано „лица против којих је кривични поступак правноснажно окончан, морају бити ослобођени неизвесности од поновног покретања поступка против њих за исто дело“¹⁰⁶.

Правна сигурност се остварује управо кроз тај појам „правноснажности“ јер је на тај начин један поступак и окончан.¹⁰⁷ Постоје три врсте правне сигурности и то : временска која се огледа у томе „да се акценат ставља на захтев за стабилност правних прописа у времену“ , затим постоји садржинска која је везана управо за „ту стабилност самог садржаја који и регулиште односе у друштву кроз систем апстрактних и конкретних овлашћења и обавеза.“ Поред ове две постоји и трећа врста правне сигурности а то је друштвена правна сигурност према којој је „правно регулисање, управо усмерено на све будуће исте односе унутар заједнице“¹⁰⁸.

Треба напоменути да се у пракси често јавља и тај сукоб између правде и правне сигурности, али да би се исти донекле превазишао, потребно је „успоставити равнотежу између захтева за правдом и захтева за правном сигурношћу“¹⁰⁹.

Тако се може рећи да та „извесност права“ је нешто што је неопходно као и правда, јер до саме правде се не може доћи без правне сигурности, а уколико не постоји правна сигурност, онда не можемо ни говорити да ће постојати правни систем у једној држави, односно истог нећег бити.¹¹⁰

¹⁰⁴ *ibid.*, стр.16.

¹⁰⁵ *ibid.*,

¹⁰⁶ Трајковић, М., *op.cit.*, стр.415.

¹⁰⁷ *ibid.*,

¹⁰⁸ *ibid.*, стр.416

¹⁰⁹ *ibid.*,

¹¹⁰ *ibid.*,

8.6 Друштвено правна вредност-једнакост

Сам појам друштвене једнакости, означава у ствари да сви људи треба да буду једнаки у друштву и то конкретно, да једнаки буду у остварењу својих права која су им Уставом и законом предвиђена. Није дозвољена у овом случају било каква дискриминација између људи, која би довела до тога да људи због тога што су припадници одређене вере, одређеног пола, старости итд., не остварују своја права на исти начин и у пуном обиму као остали недискриминисани људи.

Свака неједнакост у друштву, доводи до тога да се правни систем неправилно развија и такав систем је пун мана, зато је једнакост као друштвена вредност од изузетног значаја за нормални развој правног система једне државе. Свакако да би правни систем био ефикасан и делотворан треба најпре обезбедити да сви људи буде једнаки пред законом и то је нешто што треба да буде неспорно. Међутим, са друге стране гледано, та „једнакост до закона“ означава у ствари ту „једнакост прилика и могућности“, те би закључак био да та једнакост пред законом не значи ништа уколико „могућности“ за остварење те једнакости нису једнаке.¹¹¹

Као сам закључак који се односи на ову друштвену вредност је тај, да свакако у сваком друштву је присутна неједнакост и то да ли је природна, политичка, морална итд., али све оне представљају аномалије једног друштва, тј. правног система, и стога треба стално унапређивати како себе тако и сам систем који ће одмах реаговати на отклањању сваког делања и чињења које доводи до било каквог облика неједнакости и дискриминације. Само тако се може створити правна држава у којој ће владавина права бити остварена у потпуности као основна претпоставка Устава и где ће се људска права остваривати на потпуно једнак начин.

Када се говори о једнакости треба напоменути да се морална схватања људи мењају током времена и о томе постоје низ примера. Рецимо ако се узме за пример „абортус“ пре тридесетак година, исти је био забрањен, а сада је постао легалан у многим земљама. Такође овоме иде у прилог да су се схватања и ствари током времена мењали у погледу „еутаназије, хомосексуализму итд. Али та схватања, наравно да нису се код свих људи мењала, већ су сва ова питања и даље „контраверзна“ и постоје људи који оправдавају и људи који не оправдавају рецимо „абортус“.¹¹²

¹¹¹ *ibid.*, стр. 418 и даље.

¹¹² Сингер, П. *op.cit.*, стр.17 и даље

Сама теорија указује на чињеницу да су сви људи различити ако се узме у обзир њихове физичке карактеристике и то, да су неки високи а неки ниски, да неки могу да претрче 100 метара, а неки не могу“ . Џон Ролс управо говори о томе да само „морална личност је темељ људске једнакости“.¹¹³

У вези са Ролсовом теоријом постоје низ проблема који се угледају управо у томе што са једне стране постоје људи који имају осећаја за правду и „према етици уопште“, док са друге ствари други људи немају у тој мери или немају уопште осећаја за то. Чињеница је да нису сви људи моралне особе и да постоји та различитост, али такође ни поседовање те „моралне личности“ која се узима у теорији као основа свега, не доводи до тога да се сви људи могу сматрати једнаким. Људи се разликују и по раси рецимо и самим тим ако неко има „афричко или европско порекло“ не значи да су ти људи без обзира на расу мање вредни, интелигентни, да имају или немају више осећаја за „правду“ . Имајући у виду ова полазна становишта теорије у којима се појашњавају основе за једнакост, долази се до закључка да „хијерархија интелигенције“ није фактор на коме почива „захтев за једнакошћу“, јер као што је објашњено без обзира на расу људи су посебни и интелигентни без било какве дискриминације.¹¹⁴

Исто тако не можемо рећи ако узмемо као критеријум „пол“ да су жене интелигентније од мушкараца или обрнуто и да самим тим се прави разлика између људи због тога што је неко припадник женског пола или мушког пола, већ оба пола захтевају исти приступ који доводи до једнакости, односно до принципа „једнаког уважавања интереса“.

Управо су кроз питање једнакости постављени низ ситуација и примери који су основа за разумевање самог појма једнакости. Као једно од питање се поставило и питање да ли је морално, одузимање живота-еутаназија или није. Наравно да постоје морална схватања међу људима, а и међу земљама у којима је она легална, односно дозвољена као и земље у којима није.

8.7 Друштвено правна вредност-ред

У сваком друштву да би постојала нека хармонија у правном систему једне државе, под „хармонијом“ се мисли на то да свако треба да ради свој посао на прави начин, да систем функционише „добро“ и да преовладавају закони, јер законитост је нешто без чега један систем свакако не може опстати.

¹¹³ *ibid.*, стр.18

¹¹⁴ *Ibid.*, стр.18 и даље

Свакако ред и поредак „јесу законитост света, јер доношењем новог закона значи на неки начин и увођење реда и поретка“.¹¹⁵ Насупрот реду, постоји „хаос“¹¹⁶ који означава све оно што не треба да постоји у једном правном систему једне државе, јер онда никако не може доћи до остварења начела законитости у једној држави. Ред је свакако повезан као вредност и са миром и са правном сигурношћу али и као самостална вредност има велику вредност, јер без реда је незамисливо нормално функционисање једног друштва.

Ред има у себи ту „предвидљивост“ која „настоји да оствари сваки правни поредак без било какве разлике, јер је доза предвидљивости неопходна за ваљано функционисање правног поретка“.¹¹⁷

С обзиром на значај ове друштвене вредности у самом друштву, закључак би био да управо ред је вредност која уређује тачно шта у ком тренутку треба да уради државни систем под којим се мисли на поступање државних органа, као и институција у одређеним ситуацијама. Наравно и делање човека које није у сагласности са законом и које „штрчи“ и на тај начин нарушава један друштвени поредак, ред је тај који као друштвена вредност утиче на делотворно реаговање целог инситуционалног механизма у санкционисању таквог „делања“ и у остваривању и успостављању поновног система вредности у једном друштву. Према томе значај свих друштвених вредности се огледа у њиховој међусобној повезаности, јер само тако правни акти једне државе добити још већу правну снагу, мада свакако велики значај има и моралност која треба да постоји у свакој особи, јер је она „кључ“ да се људи уздржавају од нечовечног поступања и да мора да постоји у сваком човеку то правилно морално расуђивање пре него што се било шта уради, јер последице погрешног и нечовечног поступања могу бити катастрофалне како за неморалну особу тако и само друштво.

8.8 Друштвено правна вредност- мир

Мир је вредност који се може посматрати и са унутрашњег аспекта а тако и са спољашњег аспекта. Гледано са унутрашњег аспекта, мир означава одређену хармонију међу људима унутар једне државе у којој они живе без икакве агресије и насиља. Са друге стране гледано, спољашњи аспект мира се огледа у хармонији и у мирним односима једне земље према другој земљи, или према другим земљама. Тај спољашњи

¹¹⁵ Трајковић, М., *op.cit.*, стр. 420.

¹¹⁶ *ibid.*,

¹¹⁷ *ibid.*, стр. 421.

аспект има више политичкој утицаја и то ће бити тај политички, стратешки или међународни „мир“ која преовладава у политичким и дипломатским односима међу државама. У супротном уколико не постоји мира и постоје велика неслагања како унутар границе једне државе тако и изван граница долази до сукоба-рата, као средство помоћу којег се остварују различити интереси. Међутим, рат је нажалост једна негативна појава која се јавља као средство у решавању тих конфликтних ситуација које се јављају, и рат представља такође једну појаву која је присутна у свету а које карактерише употреба оружја и насиља.

Са моралног аспекта гледано, мир је нешто најважније чему треба тежити, јер и поред чињенице је „дуг пут до мира“ , свакако, ратом се наносе много веће последице док миром тих последица нема. Ово су све опште познате чињенице, које указују да тежња и борба за праву не треба да се остварује кроз рат већ увек миром, јер тај пут мира је нешто је пре свега етички и морално исправно и нешто што сигурно ствара већу сигурност а самим тим и бољу основу за остваривање било каквих циљева. Познато је да су многи ратови вођени и да постоји и данас у свету ратови који се воде између држава, али некако се увек намеће питање, да ли је рат баш био нужан и да ли је постојала икаква могућност да исти буде избегнут? Ово ипак представља једно комплексно питање, јер са политичког аспекта гледано различито се посматра на рат и самим тим и на мир, за државе рат неће бити никада ни морално ни било какво друго оправдајуће средство које доводи до реализације неких циљева или за решавање конфликта, док са друге стране он је ипак некада нужан за одбрану како земље тако и одбрану вредности које постоје у једној држави а све у циљу поновног успостављања мира како на унутрашњем плану тако и на спољашњем. „Мир са собом носи питања попут заштите недужних и мере против оних који угрожавају мир, а остаје апсурд да се „гомилање оружја“ схвата као средство за одржање мира, већ ће се пре схватати као средство да се неко одврати од напада, што још увек није мир“.¹¹⁸

8.9 Друштвено правна вредност- солидарност

Солидарност је такође једна од веома битних друштвених и правних вредности која је битна за правни систем јер се односи на понашање људи како унутар правног система једне државе тако и изван тог система. Ова вредност је битна јер њеним постојањем се обебеђује та моралност у друштву. Кроз историју сам појам

¹¹⁸ *ibid.*, стр. 423.

солидарности је био „омеђен крвљу, пријатељством или заједницом у тој некој идеји“, попут радничког покрета, чиме је била ограничена за одређени број људи“.¹¹⁹

Сам појам солидарности је предвиђен и Повељом о основним правима Европске уније у којој се наводе права која солидарност предвиђа, као што су: право радника на обавештеност и саветовање у предузећу, право на колективно преговарање и деловање, право приступа службама за запошљавање, заштита у случају незаконитог отказа, правични и поштени услови рада, забрана рада деце и заштита младих на раду итд.¹²⁰ Опште позната чињеница је да је 20. децембра Међународни дан људске солидарности који има међународни карактер.

Имануел Кант је дао свој допринос у дефинисању и схватању појма солидарности и то тако што „указује на потребу да је дужност браће да чине добро другим људима у складу са својим могућностима, без обзира да ли их волимо или не волимо“.¹²¹ Он појму солидарности додаје и појам „поштовања и самопоштовања“, односно „потребе да уз наше добротворство поштедимо понижења брата, односно то је солидарност без самољубља“, што даље води појму светских грађана“.¹²²

Веза између солидарности и морала и етике свакако да постоји јер закључак би био да свако поступање и понашање човека треба да буде на тај начин, да буде у солидарности са другим људима у одређеној држави. Ова вредност повезује људе и омогућава им да у одређеним условима остварују одређена права и заједничке интересе, зато бити солидаран значи у суштини „мислити на потребе других“ односно не треба бити „себичан“ већ се прилагодити потребама и интересама других и на тај начин се корз појам солидарности људи и повезују и стварају једну кохезију у систему, а управо се на тај начин и остварује циљ солидарности а то је повезаност појединаца у једном друштву.

8.10 Друштвено правна вредност-целисходност и делотворност

Да би се остварила законитост у потпуности у једној држави, потребно је наравно да се обезбеди спровођење закона, а сам циљ правног поретка „налази се у примени правних норми од стране субјеката права и те правне норме су засноване на

¹¹⁹ *ibid.*, стр.424.

¹²⁰ Повеља Европске уније о основним правима, (2007/С 303/01)

¹²¹ Кант, И. *Метафизика чудоређа*, Загреб, 1995, стр. 187.

¹²² *ibid.*, стр.141.

вредностима“.¹²³ Управо да би се олакшала и да би се оумугућила примена права потребна је вредност као што је целосходност. Битно је нагласити да „нико и ништа није изнад закона“ и да се законитост увек мора поштовати, а да би уопште дошло до правилне примене права и то тако да „ако се право не примени у одређеном тренутку, сами друштвени односи ће остати неуређени“¹²⁴ и држава то препознаје као „аномалију у свом правном систему.

Делотворност као битна правна вредност „остварује се путем принуде, а та принуда је средство којом право располаже, јер она неопходна за остваривање тог права, али обавезујућа правна снага права, већа је свакако од оне која се остварује управо путем принуде и тим страхом од санкција“.¹²⁵

Закључује се, да се у једном систему државе могу јавити ситуације које доводе до тога да се појаве разне аномалије које доводе до тога да је правни систем „неуређен“, али управо правна вредност као што је делотворност, спречава и отклања ту „неуређеност“ у правном систему једне државе.¹²⁶

IX АУТОНОМИЈА ВОЉЕ КАО НАЈВАЖНИЈИ ПРИНЦИП МОРАЛА

Саму моралност као и све принципе које Имануел Кант дефинише, то ради у циљу објашњавања повезаности тих принципа и самог морала, међутим и он прави неку хијерархију тих принципа и издваја један као онај који представља „врховни принцип“ и „једини“ принцип морала, а тоје свакако принцип аутономије воље.

Када говоримо о аутономији воље, треба нагласти да „воља преставља закон самој себи“.¹²⁷ Треба свакако нагласити да принцип аутономије воље јесте у ствари и „једини принцип моралности“.¹²⁸ Свакако треба објаснити и оправдати због чега сама аутономија воље и јесте главн принцип морала и где се темељ саме аутономије воље налази.

Наравно, да се сам темељ принципа аутономије воље налази у самој вољи која подлеже закону, што јано указује на чињницу зашто воља и треба да буде усаглашена са тим законом и на тај начин долази до поштовања истог.

¹²³ Трајковић, М., *op.cit.*, стр. 425.

¹²⁴ *ibid.*, стр. 425.

¹²⁵ *ibid.*, стр. 426.

¹²⁶ *ibid.*,

¹²⁷ Кант, И., *op.cit.*, стр. 90 и даље.

¹²⁸ *ibid.*,

За разлику од аутономије, Имануел Кант дефинише и хетерономију и то тако да у ствари она означава несамосталност човековог разума и воље, односно да „воља не представља сама себи закон“¹²⁹ Према Имануелу Канту постоје неколико принципа моралности а који су у вези са хетерономијом као принципом који у супротности са принципом аутономије.

Емпиријски принципи не погодују и не могу бити основа моралним законима, јер су ако се њих основ одузме од „нарочитог устројства људске природе или од случајних прилика“ у које је она постављена. Међутим, принцип „властите среће“ Кант највише осуђује јер је погрешан и што то искуство које је стечено „противречи“ томе да се „у добробити понашамо према добром понашању“ и што никако не доприноси у дефинисању и обајшњењу саме садржине морала. Ипак је емпиризам правац који се сазнање заснива на искуству и његова одлика је да се он базира само на стеченом искуству самим тим и на идејама које су стечене том приликом.

Код Имануела Канта такође је онтолошки појам „савршенства“ основа рационалног и та основа се огледа у томе да сам морал произилази из „божанске воље“ као најјаче воље и када би морао да бира између више појма, он би се одлучио управо за тај појам „савршенства“ јер представља виши ниво воље која је самим тим је и ближа самом моралу.¹³⁰

Свакако је чињеница да када се говори о самој вољи треба да нагласити да она треба бити слободна односно она треба да буде таква да представља „вољу свих умних бића“ где су они управо слободни да делају, јер уколико се не би остварила та слобода, то не би била властита воља, већ би била производ нечег што је усмерава и ограничава.

Како би утврдили шта вољу чини добром, код самог деловања свакако је потребно направити разлику између садржаја и облика. Садржај хтења на који је то само деловање управљено, а облик је начин како се хоће и како се изводи. Ти садржајни принципи су добијени из искуства, самим тим недостаје им општост што нам јасно даје на знање да они по Имануелу Канту не могу бити закони деловања. За морално просуђивање узима се у обзир само чиста воља, дакле само облик хтења, никако садржај. Вредност саме воље никада и не зависи од успеха, него од начина како се нешто хоће. Ослањајући се само на законитост, воља непосредно је одређена моралним законом, односно сама себе, аутономно одређује том појмом „умности“, и у том одређењу добијамо одговор да треба нешто хтети и да је то исправно зато што то

¹²⁹ *ibid.*, стр. 91 и даље.

¹³⁰ *ibid.*, стр. 92 и даље.

има саму форму закона.. Та „практична употреба обичног људског ума, управо и потврђује ту исправност те дедукције“¹³¹

Људи „замишљају себе у погледу воље слободнима и када се практични ум у мислима преноси у свет разума, он не прокорачује своје границе, али их прекорачује ако би хтео да се у њега пренесе опажањем или осећајем“.¹³² То „преношење у мислима у свет разума је негативна мисао у погледу чулнога света који у детерминирању воље не дају уму никакве законе, и то прекорачење је позитивно само у једној тачки, што је она слободна као негативна одредба у исто време повезана с моћи и чак с каузалитетом ума, који ми називамо вољом, по којом треба поступати тако да принцип радњи буде сагласан са квалитетом неког умног узрока, тј. са улсовом општег важења максиме као једног закона“.¹³³

Према Имануелу Канту „апсолутно добра воља је она воља чија максима, посматрано као општи закон, може увек да у себи садржи саму себе, јер анализом појма апсолутно добре воље не може се наћи она особина маскиме“.¹³⁴

Појам „савршенства“ и „добре воље“ у теоријском смислу гледано, можемо дефинисати као два чиниоца која су свакако у зајамној вези и то из разлога, јер добра воља доводи до тога да поступање човеково буде исправно, те на тај начин исправним поступањем се и ствара један „савршени“ правни систем, јер према Имануелу Канту тај појам „савршенства“ је и виши ниво воље, па самим тим овакав правни систем једне државе је уз ова два чиниоца испуњен моралним и правним кодексима и стандардима.

Х ЗАКЉУЧАК

Питање моралности, етике као и однос моралности са једне стране и права са друге стране у теорији представља једно комплексно питање у теорији и филозофији. Као главни појам који је центар свих ових појмова јесте свакако „правна држава“. Да би једна правна држава била правна у којој постоје сва етичка и морална начела, потребно је испунити наравно критеријуме и принципе који се налазе у тим начелима, а који су предуслов у ствари за поштовање закона од стране како појединца тако и друштва и то

¹³¹ *ibid.*, стр. 108 и даље.

¹³² *ibid.*, стр. 109 и даље.

¹³³ *ibid.*, стр. 113 и даље.

¹³⁴ *ibid.*, стр. 98 и даље.

јесте и филозофско и правно питање. Главно питање које се намеће и које је представља можда и суштину свега јесте појам „моралног расуђивања“, јер у право од тог појма зависи и какво ће бити делање човека. Уколико постоји добро морално расуђивање, онда ће и делање бити правилно тако да неће нанети било какву штету другоме, а ни самом друштву, и то делање и самим тим понашање неће ни на који начин пре свега угрозити начело законитости, јер ипак изнда свега је најважније поштовање како Устава тако и других закона који постоје у једној држави. Са друге стране, ако пак не постоји добро морално расуђивање, такво делање и понашање појединца и друштва изазива разне негативне последице по правни пореда једне државе. У том случају, правна држава мора да реагује и то путем казне за недозвољено и кажњиво понашање, односно систем санкција се примењује од стране надлежних органа у држави који се старају о очувању законитости и о очувању правног поретка. Дакле, увек у сваком контексту треба нагласити да су правне вредности такав систем вредности које су у уској вези са моралним вредностима и самим тим са моралним поретком и да се треба стално бринути о очувању наведених вредности као и о проблемима који се јављају приликом кршења било моралне или правне норме. Сва та неморална и неетичка понашања како појединца тако и друштва остављају последице по правни и морални систем и због тога стално се мора и унапређивати систем заштите наведеног правног система једне државе. Нешто што се такође у филозофији и теорији често помиње а што је у сваком друштву увек било значајно јесте „правда“, која и представља главни пут због ког је битно да правни систем и систем заштите у једној држави функционишу на један исправан начин, јер једино тако може правда и остварити. Све ово напред наведено указује на важност односа и везе права и морала и на то, колико без постојања друштвено правних вредности нема такорећи ни правне државе, а самим тим ни постојања било каквих моралних ни етичких начела који чине и основу свега. Због тога треба се старати најпре на сталном унапређивању личне одговорности, савести те самим тим и моралности, јер само тако може се говорити о позитивним променама у друштву. Када појединац сам почне да мења своје лоше навике, када води рачуна о свом поступању и када се стара о интересу како свом тако и о интересу другог, може закључити да тек тада могу настати позитивне промене у друштву и у самом правном систему. Морално поступање и јесте суштина, али да би се резултат видео, мора се радити на моралном расуђивању пре него што се предузме акт чињења, јер ту је основа свих касније последица које се могу јавити у друштву. Друштво осећа све промене било оне негативне или позитивне, али са јачањем правих

друштвених вредности, са јачањем осећаја одговорности, поштовања закона и осећаја за друге, тек тада се може рећи да је то друштво на једном добром путу да постоане морално, праведно и наравно где постоји оно најважније начело а то је начело владавина и правна држава. Тек у том случају можемо рећи да је то уређен правни систем у једној држави са друштвом које поштује устав, законе и позаконске акте, и са друге стране имамо државу која се труди да заштити основна људска права и слободе и да сви појединци у тој држави имају увек једнака права без било какве дискриминације.

Такође поред поменутих моралних, етичких и правних стандарда који морају да постоје у једном друштву и који су неизоставни део једног правног система, треба нагласити и значај друштвених вредности и њихову улогу коју имају у креирању таквог правног система као и очувању свих напред наведених правила и стандарда. Уколико дође до било каквог неадекватног функционисања друштвених вредности и то барем једне било које друштвене вредности, последице и аномалије у друштву ће одмах настати и такав правни систем ће бити неодржив

Свеобухватно гледано, веза између права, етике и морала као и очување напред наведених појмова, чини суштину и темељ једног „здрог правног система“, јер да би се поштовали закони и сви прописи у једној земљи, да би друштвени односи били уређени, да би постојале друштвене вредности, мора да постоји унутрашња моралност, односно воља, осећај код појединца, која прави разлику у правилном поступању у односу на неправилно поступање, као и у томе да поступање појединца не треба на било који начин да угрожава интересе другог појединца, већ мора да постоји та кохезија односа као и „добра воља“ за очување свих вредности у друштву који чине окосницу једног система у једној правној држави. Само тако можемо говорити да је у потпуности остварен концепт правне државе и владавине права а конкретно, нпр. што се тиче самог правосуђа које је веома важно поменути, треба тежити и борити се за успостављање независног и ефикасног правосуђа које значи да јачање интегритета судија, тужиоца, непристрасан однос, професионалност и доношења правилних пресуда јесу темељ, на коме се формира правна држава и владавина права.

XI ПОПИС КОРИШЋЕНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

1. Аристотел. (1982). *Никомахова етика*, Свеучилишна наклада Либер
2. Davidow, R.P (1986). *Natural rights and natural law*. George Mason: University press
3. Дворкин, Р. (2001). *Суштина индивидуалних права*. Београд: ЈП Службени Гласник СРЈ. Подгорица: ЦИД
4. Фасо, Г. (2007). *Историје филозофије права*. Подгорица: ЦИД
5. Фојербах, А. (2008). *Однос филозофије и емпирије према позитивној правној науци*. Београд: Досије
6. Фулер, Л. (1999) *Моралност права*, Подгорица: ЦИД,
7. Харт, Х. (1994). *Појам Права*. Подгорица: ЦИД
8. Харт, Х. (2003). *Огледи из филозофије права*. Београд: Плато
9. Кауфман, А. (1998). *Право и разумевање права*. Београд-Ваљево: Гутенбергова Галаксија
10. Кант, И. Констан, Б. (2008). *Право на лагање*. Београд: Службени Гласник
11. Кант, И. (1981). *Заснивање метафизике морала*. Београд: Београдски издавачки-графички Завод
12. Кан, И. (2020). *Заснивање метафизике морала*. Београд: Дерета
13. Кант, И. (1995). *Метафизика ђудоређа*. Загреб: Матица хрватска
14. Келзен, Х. (2003). *Елементи теорије правних норми*. Подгорица-Београд- Ратио
15. Келзен, Х. (1998). *Шта је правда*. Београд: Филип Вишњић
16. Ласк, Е. (2005). *Филозофија права и краћи списи*, Београд: Досије
17. Лукић, М. (1995). *Теорије државе и права II. Теорија права*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства
18. Мур, Е.Ц (1963). *Принципи етике*. Београд: Нолит
19. Паунд, Р. (1996). *Увод у филозофију права*. Подгорица: ЦИД
20. Радбрух, Г. (1973). *Филозофија права*. Београд: Нолит
21. Rhode, D.L. (2000). *Ethics in practise*. Oxford: University press
22. Rhode, D.L. (2008). *Exploring law s empire*. Oxford: University press
23. Сингер, П. (2000). *Практична етика*. Београд: Тодра
24. Strauss, L. (1992). *Natural Rights and History*. Chicago&London: The University of Chicago Press
25. Sebok, A: J (1998). *Legal Positivism in American Jurispudence*. Cambridge: Cambridge University Press.
26. Трајковић, М. (2022). *Увод у право*. Ниш: Гип Пунта Доо

XII ПОПИС ОСТАЛЕ ИСТРАЖИВАЧКЕ ГРАЂЕ

1. *Устав Р. Србије*, (Службени гласник РС» бр. 98/2006, 16/2022) – Одлука о проглашењу Уставног закона за спровођење Акта о промени Устава Републике Србије - Амандмани I - XXIX - "Сл. гласник РС", бр. 115/2021)
2. *Повеља Европске уније о основним правима*, (2007/С 303/01)

ХИИ САЖЕТАК И КЉУЧНЕ РЕЧИ

Сама тема мастер рада управо указује на постојање везе између права и морала. Тематске целине рада као што су: морална и правна обавеза, правда према Платону, сврха права, право и морал, разлика између права и морала и друге указују на напред наведену везу као и на разлике које постоје између ова два појма. Поред ових тематских целина говори се и о правној држави као основу свега и о друштвено-правним вредностима као што су: слобода, истина, људско достојанство, правна сигурност, једнакост, ред, мир, остале, а чији значај је кроз сам мастер рад детаљно објашњен као и чињеницу шта је особено за сваку друштвено правну вредност и везу њену са осталим друштвено правним вредностима.

Циљ мастер рада јесте свакако био да се утврди, какво је то правилно поступање, односно, какво је то морално расуђивање као и понашање „исправног човека“, од оног неморалног и неетичког поступања као и правне последице које следе у случају недозвољеног понашања. Неодвојив појам од самог морала је и етика која такође садржи норме и принципе који су у тесној вези са правним и моралним нормама, и за чије непоштовање такође постоје адекватне сакнције.

Што се тиче метода који су коришћене у писању мастер рада, јесу филозофски, аксиолошки и правни методи а што се тиче саме технике писања мастер рада, за исту сам користио литературе доступне у штампарској и електронској форми као и правне документе.

Сам правни систем, као и односи који постоје у једном друштву, треба регулисати путем правних норми, јер управо те правне норме дају одређену и правну сигурност да ће одређено понашање бити сакционисано уколико, на било који начин угрожава постојећи прави систем, туђе право и као такво јасно крши закон. И овде када се говори о санкционисању у случају кршења норми, треба направити јасну разлику, у случају санкција које се примењују када дође до кршења моралне норме (као што је друштвена осуда) и у случају кршења правне норме, где држава реагује одмах путем принуде.

Постојање моралног и етичког у самом човеку, од кључног је значаја да би одређено понашање увек и било такво које ће допринети самом појединцу и друштву у целини, за разлику од оног од ког ће сви имати штету и правне последице.

Кључне речи: морал, право, морални поредак, моралне норме, правне норме, правда, вредности.

XIV ABSTRACT

Moral order and system of legal values

-The internal morality of law as the origin of the legal system-

The aim of this work is to indicate the correlation between law and morality. Thematic units such as moral and legal obligation, justice defined by Platon, purpose of justice, justice and morality, the difference between justice and morality etc., can highlight the abovementioned correlation, as well as differences among these terms. Along with these thematic units, the legal state is mentioned in terms of being a basis for society. Also, social and legal values such as liberty, truth, human dignity, legal security, equality, order, peace and others, are explained thoroughly in the master thesis, with the characteristics of every legal and social value and its connection to other legal and social values.

The purpose of the master thesis was to establish the right proceeding, moral judgement and the behavior of a "correct man", in contrast to the immoral and unethical actions, as well as the legal consequences following the unallowed behavior. A term that is inseparable of the moral itself is ethics, which contains the norms and principles that are in a tight connection with legal and moral norms, which are sanctioned in case of their disrespect.

The methods used in writing of the master thesis included theoretical, legal, philosophic, scientific and general methods. The technique of writing was based on reviewing printed and electronic literature and legal documents.

The legal sistem, as well as relationships in a society are supposed to be coordinated by using legal norms, since the norms provide certain and legal security that a certain behavior will be sanctioned if it threatens the legal system and someone else's right and clearly breaks the law in any way. When sanctioning of the legal norms is defined, a clear difference should be made in case of sanctiones applied when a certain moral norm (such as social condemnation) is violated, and in case of breaking of a legal norm where the state immediately applies coercion.

The existence of the human moral and ethics is of key importance, so that a certain behavior could contribute to an individual and to the whole society, unlike the behavior that would cause damage and legal consequences for everyone.

Key words: morality, law, moral order, moral norms, legal norms, justice, values

XV БИОГРАФИЈА

Дарко Трајковић рођен је 12.11.1990. године у Врању, где је завршио Основну школу „Вук Караџић“ и средњу школу, одн. Гимназију „Бора Станковић“-општи смер. Ожењен је и отац четворогодишњег детета. Основну школу „Вук Караџић“ у Врању је завршио школске 2004/2005 и у току исте стекао диплому „Вук Караџић“ за изузетан успех у току школовања. Гимназију „Бора Станковић“ у Врању је завршио школске 2008/2009 године. Након завршетка средње школе, Правни факултет Универзитета у Нишу уписао је 2009 године као буџетски студент и исти завршио дана 22.11.2014. године када је стекао звање дипломираног правника, са просечном оценом 7,45.

За време студирања је био активни члан Савеза студената Правног факултета у Нишу и такође је играо и кошарку за поменути факултет, а са којим је остварио низ запажених успеха као што су: златна медаља на Балканском првенству студената права, одржаном у Сунчевом брегу, Бугарска. Након тога, са Универзитетском репрезентацијом студената, на међународном турниру одржаном у Нишу, којом приликом је освојена златна медаља. Кошарком се и даље иначе активно бави, а од маја 2022 године, постао је део стручног штаба параолимпијске кошаркашке репрезентације Србије, а тренутно је и на трећој години на Факултету спорта и физичког васпитања у Нишу на струковним студијама, смер-кошаркашки тренер.

Познаје рад на рачунару у Microsoft Office програмима и говорим енглески језик.

Након завршетка Правног факултета Универзитета у Нишу, дана 12.01.2015. године, закључио је Уговор о волонтирању са Основним судом у Нишу, на пословима судијског приправника, а које послове је обављао у трајању од две године све до 11.01.2017. године.

Након обављеног приправничког стажа, правосудни испит је положио 31.05.2017. године.

Дана 01.10.2017. године, засновао је радни однос на одређено време у Основном јавном тужилаштву на радном месту тужилачког помоћника, са звањем тужилачког сарадника, а од 2019. године, засновао је у Основном јавном тужилаштву у Нишу радни однос на неодређено време и том приликом је премештен на радно место Виши тужилачки сарадник, са звањем самостални саветник, а које послове и даље обавља.

Укупно његово радно искуство у Основном јавном тужилаштву у Нишу од тренутка заснивања радног односа је шест година.

Што се тиче додатне обуке, похађао је бројне курсеве и учествовао на разним семинарима и то: семинар на тему „Спречавања цурења информација у циљу подизања квалитета тужилачке истраге“, „Примена закона оспречавању насиља у породици-предности и изазови“, „Смернице за кривично гоњење злочина из мржње у Републици Србији“, „Пријављивање недозвољеног или непримереног утицаја на тужилаштво“, „Етика судија и тужилаца“. Такође је завршио специјализовану обуку према програму рада Правосудне академије у складу са Законом о спречавању насиља у породици и тиме стекао сертификат из ове области као и тренинг обуку коју је организовао Институту за европске послове „Оснаживање институционалних капацитета за борбу против насиља у породици“.

ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ

ШТАМПАНОГ И ЕЛЕКТРОНСКОГ ОБЛИКА МАСТЕР РАДА

Име и презиме аутора мастер рада: Дарко Трајковић

Наслов мастер рада: Унутрашња моралност права као исходиште правног система

Ментор: Проф.др. Марко Трајковић

Изјављујем да је електронски облик мастер рада у pdf формату истоветан штампаном облику, који сам предао/ла Правном факултету Универзитета у Нишу.

У Нишу, 18.10.2023. године

Потпис аутора

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ И ОДОБРАВАЊУ ОБЈАВЉИВАЊА МАСТЕР РАДА

Изјављујем да је мастер рад, под насловом : Унутрашња моралност права као
исходиште правног система

пријављен и одбрањен на Правном факултету Универзитета у Нишу:

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да овај мастер рад у целини, нити у деловима, нисам пријављивао/ла на другим факултетима, нити универзитетима;
- да нисам повредио/ла ауторска права, нити злоупотребио/ла интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се овај мастер рад чува у библиотеци и објави на сајту Правног факултета Универзитета у Нишу, са подацима о датуму одбране и комисији пред којом је рад брањен.

Аутор мастер рада: Дарко Трајковић

У Нишу, 18.10.2023. године

Потпис аутора
